

jakoby v obraně práva na omyl a na utváření vlastního, třeba i diskutabilního názoru, podloženého pochybou a hledáním. Kdo by však očekával od knihy tyto sympatické rysy mládí, bude zklamán a oklamán. Kniha je totiž konglomerátem apodiktických tvrzení a doktrinářských výroků nepodložených rozbořem materiálu. A tak tedy nezbývá než Janu Lukešovi položit otázku, co myslí onou „věcí, o kterou běží“. Neboť jeho spis nepřesvědčil, že nám běží ani o tytéž věci, ani o tytéž ideály, ani o tutéž životní realitu. Životní skutečnost pojmá totiž Lukeš v duchu „dialektiky konkrétního“ jako bezvýhradně prozaickou každodennost, v níž vyhasl dějinný rozměr, s tou výjimkou, že nahradila plaché maloměšťáctví šedesátých let rozpínavým velkoměšťáctvím let sedmdesátých.

Měšťáctví žel není jen „pozůstatek“ minulých epoch, ale také periferní produkt naší doby a nebezpečná potencialita v každém z nás. Ale nevidět, že sedmdesátá léta mají vedle své každodennosti, a také v ní a skrze ni, svůj historický smysl, rozměr obrody socialistické společnosti a jejího entuziasmu, aktivizace politického programu strany a všech konstruktivních sil v člověku, který tuto dobu a zem přijímá za svou, znamená nevidět skutečnost, ale jen její stín. Znamená to stavět se mimo realitu, do „autentické“ kukaně a odtud se kochat stínohrou, nikoli realitou současné české socialistické literatury. A mnoho povyku v Lukešově knize pro tuhle hokynářskou čest je mi přece jen málo, velmi málo, méně než mlčení.

(*Tvorba* 14, 1982, č. 44, 3. 11., příloha *Kmen*, s. 4)

ZÁLOHA NA POLEMIKU?

Nad jednou literárně kritickou prací, ale nejen nad ní

Vítězslav Ržounek

Nakladatelství Mladá fronta vydalo s hlučnou reklamou literárně kritickou práci Jana Lukeše *Prozaická skutečnost*, která pojednává o tvorbě mladých autorů sedmdesátých let. Proti všem zvyklostem uvádí i lektory rukopisu, Františka Buriánka a Milana Blahynku, jak je tomu jen u vě-

deckých publikací. Milan Blahynka doprovází kritickou prvotinu mladého autora i doslovem. V jeho závěru vyslovuje naději, že kniha vnese do našeho literárního života trochu ruchu. Doslov nazval zálohou na polemiku. Máme tedy diskutovat. Leč o čem?

Lukešova takřka třísetstránková kniha chce být analýzou přínosu autorovy generace, která vstupovala do literatury v sedmdesátých letech. Jako taková musí přirozeně vycházet z faktů. Vychází, ale jak? Jedním z básníků této generace je Karel Sýs. Mezi jinými i jemu věnuje Jan Lukeš svou pozornost. I když Sýs publikuje knižně od roku 1969, zabývá se mladý kritik především jeho sbírkou *Americký účet* (1980). Jak uvidíme, nikoliv bez záměru. Otazníky nad touto sbírkou se Lukešovi vynořují už od prvních dvou veršů úvodní básně *Dospělost? (Žít a užít / to je oč tu běží)*. „To je až příliš jednoduchý názor na život...“ vytýká Sýsovi. Verše totiž ztotožňuje se Sýsovým osobním postojem. Jsou mu pak, stejně jako celá báseň, východiskem k soudu nad celou sbírkou. Vytýká jí proti životnímu optimismu prvních sbírek nedostatek potřebné etické perspektivy. Aby tento závěr dokázal i historicky, srovnává báseň Pastel z knihy *Pootevřený anděl* z počátku let sedmdesátých s básní *Hodinky* s vodotryskem z *Amerického účtu*.

Fakta jsou fakta, řeknete si. Dobře. Ale ten, kdo má možnost si báseň *Dospělost?* přečíst, nevěří svým očím. Už v samotném názvu je přece navozen básníkův ironický odstup. Ironie, která určuje smysl básně, je i výrazem básníkovy postoje, naopak varuje mladého člověka před postojem „žít a užít / to je oč tu běží“.

Toto zjištění vyvolává ovšem otazníky nikoliv nad Sýsem, ale nad Lukešovou schopností porozumět textu. A otazníky se změni ve vykřičníky, když si snadno ověříte, že degeneraci Sýsova vývoje Lukeš vyvozuje ze srovnání naprosto neopodstatněného. Báseň *Hodinky* s vodotryskem ve sbírce *Americký účet* vůbec není!

J. Lukeš se dovolává – když se mu to hodí – soudobé kritiky. Při svém odsudku *Amerického účtu* však přechází bez povšimnutí názor své vrstevnice J. Křížové, která rovněž z generačního úhlu vyjádřila a doložila názor zcela opačný. Na stránkách *Rudého práva* (11. 8. 1981) napsala: „Jako někteří z jeho vrstevníků chce se (Sýs – V. R.) dobrat poznání, co až dosud vykonal. Má pro to jasná měřítká. Uplývající čas jsou mu činy. Pro druhé.“ Básníkovými verši dokládá, že toto nynější stanovisko je současně kritickým přehodnocením vlastních minulých postojů: „Žes pohrdal nižším oktanovým číslem / zanesl se ti palivový systém / Povětřím očištný vichr duje / jen klid – motor už naskakuje.“ Z tohoto nového zorného úhlu podle Křížové Sýs nyní dokáže vydobýt hodnoty činorodého přístu-

pu k životu, v nichž je i přesně definován vztah k minulým generacím. Křížová píše: „Hrdlo se až svírá, když čteš jeho verše na adresu antisvěta, který tyto hodnoty v minulosti ohrozil (Na skok v pekle, Lorelei). Sýs tu prokazuje, že ... dovede proniknout k nejotřesnějším zážitkům předchozích generací a hluboce se s nimi ztotožnit.“

Nepřipomněl jsem toto stanovisko Lukešovy generační vrstevnice jen tak kvůli protikladnosti. Křížová přijímá etický obsah Amerického účtu, protože vyjadřuje generační vztah, který se formuje pod *očistným vichrem* socialistické konsolidace. Rozchází se s Lukešem zcela zásadně. Vidí pozitivní vývoj v tom, co on naopak nazývá ztrátou prvotního životního optimizmu, co ve své podstatě bylo výrazem až živočišného naturalismu.

Lukešovo protikladné pojetí téže skutečnosti se projevuje třeba ve vztahu k tvorbě Jana Kostrhuna, který vstupuje do literatury obdobně jako Sýs na samotném počátku sedmdesátých let. Románu Černé ovce (1974), jehož ústředním tématem je právě generační vztah, vytýká konstruovanost ideového půdorysu, románu Pytláci se závažným motivem emigrace zase přexponovanost a vyšinití z normálu, které mu vadí právě na postavě groteskní figury emigranta.

Není bez důvodu připomenout si stručně obsah těchto románů tím spíš, že ani Lukeš jim nemůže upřít opravdovou znalost vesnice. Dějovou osu prvního z nich (Černé ovce) tvoří příběh otce a syna Tůmových, mezi nimiž vytvořilo provinění otcovo proti rodícímu se socialismu na naší vesnici hlubokou propast. Dějovým kontrapunktem tohoto generačního pohledu je vztah mladého Tůmy a komunisty Kadlece, zakladatele družstva. Jádrem je toto: Otec a syn se sblíží, protože v otci dozrává pochopení, čím svému synovi – a nejen jemu – ublížil. Ale to je jen jedna stránka prozaické skutečnosti. Podstatnější je vyjádřena v přátelském putu Kadlece a mladého Tůmy, které pevně spojila společná práce pro družstvo. Pro oba je socialistická vesnice jediným základem důstojného života. Už to samo o sobě ukazuje na hluboké přeměny ve vědomí lidí. Kostrhun však v tomto příběhu citlivě zobrazuje právě generační postoje a jejich diferencovanost v konfrontaci se společenským děním. Zobrazuje to, co je pro život rozhodující. V dějovém proudu si Kadlec na postojích mladého Tůmy uvědomuje stále neodbytněji, že doba starých, rozvážných hospodářů končí. Přichází čas pro chlapy vzdělané, bez předsudků, kteří při vši zděděné rozvaze se nebudou bát zavádět, co se nikdy nedělalo. Pro které je to, co přinesl socialismus, východiskem pro další jeho rozvoj. Druhý román Pytláci (1977) má s předchozím společného jmenovatele: proměnu vědomí vesnice konfrontuje s tím, co u nás už patří minulosti. Emigrant, „amerikán“, vrací se v krizových letech do vesnice, kterou kdysi opustil, aby svým chra-

pounstváním demonstroval bývalým spoluobčanům svou nadřazenost a strhl tak do emigrace i svého syna. Odtáhne však s dlouhým nosem.

Opačná Lukešova hodnotící znaménka u Sýse i Kostrhuna mají jedno společné. Lidské a básnické hodnoty, které mají výrazný generační obsah, které však jsou odrazem ztotožnění se s činy se socialistickými rysy společnosti, Lukeš u Kostrhuna zjevně bagatelizuje, u Sýse diskredituje argumenty postavenými na hlavu.

Proč?

Vysvětlení není tak těžké. Za příklad autentického, neiluzorního vztahu k naší prozaické skutečnosti slouží mladému kritikovi předčasně zesnulý básník Václav Hrabě. Musí připustit, že se i jemu jeví Hrabě jako básník problémový, řešící problémy v ideologickém smyslu ne vždy perspektivně... Současně však suverénně tvrdí, že se jeho tvorba stala zcela spontánně majetkem mládeže pro svojí schopnost být ozvučnou deskou životního pocitu generace sedmdesátých let.

Václav Hrabě zemřel v roce 1965. Tím je dána doba, kdy psal. Jeho verše jsou kritické vůči tehdejší skutečnosti, protože v ní stále existují nemalé nedostatky, které brání lidské touze žít čistě. Dobře. Vždyť to je právo a vlastně povinnost každého člena této společnosti být kritickým k životu, který ho obklopuje. Stačí však být jen kritický? Ve verších Václava Hraběte zůstává nezodpovězena základní otázka: ve jménu čeho ona kritická distance od tehdejší skutečnosti, ve jménu jakých činů. Pokud přece jen tu je něco víc než kritický postoj, jsou to ony pochybné ideologické perspektivy. Verše Václava Hraběte nevznikly mimo dobový kontext. Jsou z doby, kdy se distance od tehdejší skutečnosti na kulturní frontě stále zřetelněji ztotožňovala s distancí od reálného socialismu. Bylo to v době, kdy se Jiří Taufer, Ivan Skála, Ladislav Novomeský, Josef Rybák bojovně stavějí za socialistickou skutečnost, protože si uvědomují, že je znovu ohrožována. Kdy Vilém Závada, František Hrubín či Miroslav Florian a další vyznávají životodárnou podstatu reálného socialismu. Činí tak nikoliv proto, že by se jich krizové jevy ve společnosti netýkaly. Brání socialismus, ztotožňují se s ním, protože v něm vidí záruku toho, že budou tyto jevy překonány. Že se kolo dějin neotočí zpět. Na tom nic nemění a nezmění skutečnost, že řada mladých, tehdy nastupujících autorů, stála na protikladných pozicích. Však také ne jeden z nich skončil v emigraci, s nepřátelským postojem vůči socialismu.

Postoj Václava Hraběte byl postojem „diváckým“, jak už tehdy bylo trefně řečeno. Komu takový postoj prospíval, je snad očividné. A ten se stal ozvučnou deskou generace sedmdesátých let? Odkud se však vzala ta část mládeže, který se od počátku socialistické konsolidace, v tak těžké době, rozhodla skoncovat s „diváckými“ postoji, s pochybnými ideologic-

kými perspektivami, které vnášely do našeho života tendence, z nichž se v době vrcholící společenské krize vyklubaly politické tendence socialismu nepřátelské? Mám na mysli tu část mládeže, která založila SSM a přihlásila se k obnovené marxisticko-leninské politice strany. „Divácký“ postoj Václava Hraběte nebyl jejím postojem. „Divácký“ postoj pro ni byl a je moralitou zbabělosti.

Ze stejného rozhodnutí, podílet se na tvorbě nového světa, roste dílo nastupující generace. Zdaleka nejde jen o Jana Kostrhuna, Františka Skorunku, Josefa Peterku, Karla Sýse, Jiřího Žáčka, Michala Černíka, kteří nenalezli milosti v Lukešových očích. Patří k nim Vladimír Brandejs, Jaroslav Čejka, Jan Dvořák, Bohuslav Hlinka, Josef Fraiss, Radek John, Petr Prouza, Vojtěch Steklač, Ludvík Štěpán, Jiří Švejda, Zdeněk Volný. Patří k nim Jana Moravcová, která jako mnozí z ostatních vstupuje do literatury na počátku sedmdesátých let. Ačkoliv se i ona zabývá ve své tvorbě generačními vztahy, ovšem protikladnými Lukešovu pojetí, a má za sebou celou řadu knih, není jím vůbec vzata na vědomí.

Uměleckou tvorbu provází i kritické myšlení téhož rodu. Jar. Strouhal, původně dělník, už v polovině sedmdesátých let (stať Mladí očima mladých, pak nejednou na stránkách Rudého práva) vyjadřuje se k „diváckým“ a subjektivistickým projevům v části mladé tvorby: „Čím že to má žít dnešní člověk a k tomu ještě mladý? ... Ne, to přece není tento náš svět. To je obraz světa, který je mi cizí. Dnešní mladý člověk nežije bez problémů. Jedním z nich je problém kontinuity se životem a bojem těch, kteří vybojovali socialismus. To ovšem znamená chtít se angažovat. Nikoliv slovy, ale činy.“ J. Strouhal nebyl tehdy a není ani nyní sám, jak se lze přesvědčit například na stránkách Rudého práva.

Svým základním zaměřením je tato mladá tvorba zajedno s určujícím charakterem děl z tohoto období autorů starších generací. Mladí i zralí autoři se zamýšlejí nad člověkem a jeho vztahem k době. V činorodé účasti na dění hledají a nacházejí nové tvůrčí rysy lidské osobnosti, kterými přispívá k sebeuvědomování a sebepoznávání jedince a společnosti. V takovém vztahu nacházejí nový obsah postupující humanizace společnosti, a tím i novou krásu. Tak je tomu u Jiřího Taufera, Viléma Závady, Ivana Skály, Josefa Kainara, Josefa Rybáka, Donáta Šajnera, Jana Pilaře, Miroslava Florianana, v próze u Bohumila Říhy, Jana Kozáka, Zdeňka Pluhaře, Miloše V. Kratochvíla, Vladimíra Neffa, Jiřího Marka, Norberta Frýda a celé plejády dalších autorů. Svým obsahem upevňují a rozvíjejí ve společenském vědomí přesvědčení, že lze naplňovat životní realitou ideál rozvinuté osobnosti v nových vzájemných nesobeckých vztazích. A jsou to právě tyto rysy lidské osobnosti, jež strhují k sobě pozornost na Západě.

Tam proti destrukci lidské osobnosti, morálním i sociálním krizím tato naše literatura, pokud se jí ovšem podaří překonat umělecké bariéry, vydává v nejlepších našich dílech nevyvratitelné svědectví o rodící se nové civilizaci, k níž otevřela cestu Velká říjnová socialistická revoluce.

Pro Jana Lukeše je určující kontext literatury sedmdesátých let nepodstatný. Opomíjí jej. Připomene Bohumila Hrabala, Vladimíra Párala, ale jen něco. Neopomene však připomenout kvůli širším souvislostem Alena Ginsberga, který pro své nepřátelské postoje byl v šedesátých letech z Československa vyhoštěn. Není divu, že při takovém přístupu k faktům zbude Lukešovi z mladé tvorby, o níž stojí za to uvažovat, jen Petr Skarlant, Petr Hájek, Martin Bezouška, Ludvík Němec a Petr Cincibuch. Neprávem si přisvojuje Jaromíra Pelce (a podle mého soudu i některé další z jmenovaných). Je to jaksi málo, a tak si Lukeš vypomáhá autory písničkových textů. O jaký obsah mu jde, sám dokládá touto citací: „... Divný kus země ... divní lidé / divná chuť větru téhle krajiny / na holé stráni ani květy bodláků nedýchají / plíce i srdce mají plné skloviny“ (Vladimír Merta).

Co dodat?

Snad už jen toto. Základní dělitko protikladných hodnot vyjádřil sám Lukeš premisou hned na počátku své knihy. Je to dělitko politické, jak jinak ani nemůže být. Píše: „Zatímco ... literatuře padesátých let byla dána možnost plynulého sebezpřekonání, jehož plodem se stala v šedesátých letech ... řada vrcholných děl (neuvádí ovšem, koho myslí – V. R.), nebyla stejná možnost dána literatuře let šedesátých, kterou politický vývoj znehybnil v ustrnulém gestu, z něhož jako by nebylo východiska.“ V tomto stanovisku je odmítnut proces konsolidace socialistické literatury na počátku sedmdesátých let včetně toho, co přinesl společnosti, co dal i mladé literatuře hodné toho jména.

Je čas vrátit se k úvodní otázce naší úvahy, adresované lektorům rukopisu, ale nejen jim. O čem že budeme diskutovat? O tom, že je nutno respektovat fakta? Či dokonce o principech konsolidace literární a kulturní fronty? Dnes, po tolika trpkých zkušenostech z šedesátých let?

Záloha na polemiku má zcela jiný obsah. Pokud jde o mladou tvorbu, je v nemilosrdné analýze, do jaké míry rozvíjí současná mladá poezie a próza dědictví, které vyplývá z angažovaných politických i uměleckých postojů mládeže z počátku sedmdesátých let.

(Rudé právo 63, 1982, č. 276, 20. 11., s. 5)